

Karlo Mikić

Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu
covek_od_ideje@hotmail.com

Zašto nisam filozof¹

Uvođenje

Najkraće moguće – jer nemam dovoljno vjere za to. No, da bi se taj stav mogao približiti čitatelju i učiniti shvatljivijim potrebno se osvrnuti na neka kategorijalna čvorišta onoga što nazivamo filozofijom i sam taj fenomen postaviti na mjesto s kojeg ćemo za potrebe ove rasprave vući stanovite stavove. Ovaj rad nije zamišljen kao precizni poduhvat ka dijagnostici filozofijskih stremljenja, već kao skica široko povučenih osnovnih crta koje bi jednom mogle poslužiti nečemu takvom.

Može se čini protuslovnim tvrditi da se sa filozofijom uopće ili nekom njenom instancom raskršava zbog pomanjkanja vjere; napokon, nije li upravo filozofija ta koja je nekoć davno spalila mostove ostalim otocima ili načinima mišljenja, upravo na osnovu toga što nije htjela tek vjerovati, već i znati – vjerovati na osnovu valjanih razloga? Dakako. Je li ona povod ovakvom tretmanu filozofije to što je u međuvremenu postala dogmatična? Kada bi to bilo slučaj, tada bi samo bilo potrebno očistiti je ili vratiti je sa stramputica, pa ona početna tvrdnja ne bi bila univerzalno primjenjiva. Ono što ustvari želim sugerirati jest da je ono što se u najboljem od slučajeva uzima za ortodoksiju filozofije upravo – stramputica.

¹ Pod oznakom “filozofija” ovdje podrazumijevam onu formu pod kojom se filozofija kroz povijest, pa sve do danas najčešće javljala i još uvijek javlja, a koja će se ugrubo opisati u radu. To naravno ne iscrpljuje sve pristupe filozofiji pa svi oni koji takvom opisu izmiču u nekoj bi se možda preciznijoj klasifikaciji pojavili kao neki podskup (ili više njih) unutar šireg i vrijednosno neutralnijeg nadređenog pojma “filozofija”. Uz to, odmah se ograđujem od svih društveno-kulturalnih pitanja akademskih inih ideoloških malverzacija, kao i uz parazitiranje dijela akademskog života putem perpetuacije vlastitog diskursa zbog vlastitog preživljavanja; to je sasvim drugi niz problema kojima se ovdje uopće ne namjeravam baviti, jer je tema ovog teksta mogućnost filozofije kao teorijskog pothvata.

Iako danas možemo nazočiti većem broju različitih načina shvaćanja filozofije, nego ikad prije (što zbog nevidene dostupnost točaka na dijakronijskoj osi, što zbog hipertrofije različite filozofske produkcije ponukane njezinim konstantnim krizama, na sinkronijskoj), dijelovi tog spektra se zasnivaju na nekim kolažiranim koncepcijama iz prošlosti, a dijelovi opet kroz rezignaciju pokušavaju antitetičkim sredstvima pronaći svoje mjesto pod Suncem, distancirajući se od nekih prevladavajućih ambicija. Ono na što je moja pažnja usmjerena je jedan od neizostavljivih lajtmotiva povijesti filozofije – njena pretenzija na znanstvenost, štoviše kraljicu svih znanosti. Osvrnut ću se stoga, tijekom ove skice za ispit zrelosti filozofiji, na razne aspekte pozicije onih koji tvrde da bi filozofija na ovaj ili onaj način trebala moći legitimirati ostale znanosti, dirigitirati im njihove partikularne zadaće, a u najviše drskoj od njenih pojava – čak i rješavati njihove probleme. Ovime preuzimam na sebe ulogu skeptika, vjekovnog antagonista u bajci o filozofiji, koji nasmrtno žednome tragaču za znanjem u pustinji nudi pijesak, uz hladnokrvnu primjedbu “To je sve što imaš.” – pa neka igre započnu!

Filozofija kao znanost?

Zašto ne vjerujem u filozofiju kao kraljicu, pa čak ni kao drugaricu znanosti? Temeljno pitanje njene jurisdikcije i njenog zahtjeva za totalnim pravom nad posebnim znanostima kao njihovog vrhovnog sudišta predsjedavanog “čistim umom”, moguće je razjasniti jedino preko navođenja specifičnog predmeta koji bi filozofiji kao znanosti bio korelat, kao i vrste spoznaje ili dispozicije za spoznaju ili oruđa spoznavanja putem kojega takozvani filozof vrši operacije nad svojim predmetom. Također moramo postaviti pitanje o pretpostavkama na kojima filozofija, kao na svojoj pozadini, oslikava prednji plan vlastitih istraživanja. Ali kada postavimo ta pitanja, često nailazimo na slične, nedovoljno jasne odgovore.

O predmetu filozofije kaže se često da je nešto poput “bivstvene cjeline”, “cjeline iskustva”, “cjeline znanja”, tj. njihovim “fundamentalnim pitanjima” ili u razblaženijoj verziji “biti pojedinih fenomena i posebnih znanosti koje su im direktno pridružene”, tj. “onim op-

ćim, najopćenitijim”. Krenimo zato redom; ideju “bistvene cjeline” koja nije pusta želja mi ni u najluđim snovima nemamo, neposredne pretpostavke te ideje su stavovi da ono postojeće po sebi jest oblikovano kao nekakva cjelina, za što nemamo previše potvrde, a također da ta cjelina, kada bi i bila egzistentna, je moguća za oprisućenje za nekog spoznavaoca, za što nam opet manjka potvrde; nasuprot tome izraz “cjelina iskustva” spašava nas kozmičke nepreglednosti, ali nas zato dovodi do iskustvene nepreglednosti, jer o čijem iskustvu točno govorimo, da li o iskustvu filozofa ili čovjeka općenito, da li pak o iskustvu životinje ili možda čak biljke, ili o svima njima zajedno? Pa i da se ograničimo samo na iskustvo jednog konkretnog čovjeka, unutar njega može se osvjestiti vrtoglava količina detalja koji u svom latentnom stanju skoro dosežu beskonačnost, a i kad bi bili obradivi, pitanje je koja bi svrha njihovog mapiranja bila. Govoreći o cjelini znanja upadamo u jednu novu močvaru nejasnoća, jer nemamo konsenzus o tome koji nužni i dostatni uvjeti konstituiraju znanje, pa niti o tome može li se (i treba li) znanje definirati na takav način; uz to, rak rana ove ideje je kao i u prošlima pojam “cjeline”, spram koje smo u spoznajnom mrtvom kutu. Pomičući fokus od predmeta u užem smislu ka pitanjima o njemu, nalazimo da su pitanja filozofije na neki način “fundamentalna”, tj. odnose se na temelje temelje ili osnovne elemente stvari; međutim, od posebnih pitanja za koja se uobičajeno uzima da su fundamentalna, nakon kratkog pretresanja postaje jasno da je fundamentalnije pitanje upravo zašto se baš ta, dotična, shvaća kao fundamentalna. Konačno, određenje filozofije kao prosijavateljice biti, koja svoju plemenitu rudaču kroz sito uma propušta, nakon što su je posebne znanosti kao rudarice iskopale iz dubinâ iskustva, pogađaju neki drugi prigovori. Prvi od toga tiče se optužbe za fiktivan status biti ili bitnosti nekog pojma ili fenomena; stvari su donekle jasne kada govorimo o jednostavnim mišljevinama ili uporabnim predmetima svakodnevice (iako je ta jasnoća dobrim dijelom dijete navike), ali kada od tog odmaknemo ka uopćenjima i pogotovo intersubjektivnim apstrakcijama, stvari postaju sve arbitrarnije i provizornije. Vezano uz to, glavno obilježje biti – da je ono opće – uvodi novi kompleks problema koji se mogu sakupiti oko pitanja “Gdje je ono opće i zašto bi nečemu što pretendira na njegov status priznali zahtjev?”

Drugi prigovor više se ne odnosi na predmet, već na oruđe filozofije i pitanje koje se postavlja je što to ovlašćuje filozofiju i dodijeljuje joj njen povlašten položaj s obzirom na druge oblike istraživanja? Nešto neugodnije, što uopće kvalificira filozofiju kao pouzdan oblik istraživanja? Jer zavirimo li pod površinu, duboko u njenu povijest, naići ćemo kao na širokom oceanskom dnu iznivelizirane olupine mnoštva sustava znanja poput ratnog brodovlja, koje su potopili noviji i moćniji modeli, samo da bi ponekad ni generaciju kasnije doživjeli istu sudbinu. S Popperom rečeno, ako nijedna teorija do sada nije održala test vremena i pokazala se istinitom, iako su svojim tvorcima i zastupnicima bile ne samo točne, nego često i “nužne” – što sadašnje čini drugačijima (osim možda egoizma filozofâ)²? Kako to da je filozofija uopće sposobna producirati relevantne teorije? Ako je sam predmet njenog bavljenja u najboljem slučaju nejasan, kako ćemo odlučiti kakvim postupcima ćemo taj predmet ispitivati? No, pod pretpostavkom danosti njenog predmeta, pitanje oruđa ne postaje ništa jasnije. Najčešće se kaže da je autohtono filozofski način tretiranja problema onaj “čisti”, aprioran, umski, razumski. Tome nasuprot moram pitati: 1) je li išta moguće saznati na apriornim osnovama, i ukoliko je odgovor potvrđan, koje su to osnove? Koliko točno iskustva je previše iskustva i nakon čega razmatranje a priori postaje a posteriori? Jer čini mi se da i značenjski sklopovi analitičkih propozicija, koje bi trebale biti paradigma apriornosti, bivaju razumljive aposteriornim putem. U svakom slučaju, zadaća je filozofa da mi navede barem jedan nedvojben primjer istine do koje dolazimo načinom a priori, uz navođenje punog postupka i sposobnosti kojima se do toga došlo (jer ako ne vjerujem prorocima nekih božanstava, zasigurno neću ništa više ni prorocima bitka); 2) pored toga nadaje se pitanje čime se onda u svom radu koriste podanice kraljice filozofije, ako njoj priznamo ekskluzivu na korištenje razuma ili uma³. Tako do-

² Da budemo poštteni, Popper je sličnu misao izrekao s obzirom na znanstvene teorije općenito, ne samo one filozofske.

³ Iako za potrebe rada pišem ovako, ne vjerujem ni u distinkciju među tim dvjema “moćima duše”, onako kako je ona od Platona naovamo tradicionalno izvođena (uz određenu pojmovnu rošadu u zapadnoj filozofiji od doba klasičnog njemačkog idealizma), jer se određnice jedne i druge u određenim konkretnim primjerima isprepliću do neprepoznatljivosti.

lazimo do toga da jedan dio imovinske kartice filozofije ne nalazimo nigdje u njenom posjedu, a drugi pak u svačijem inventaru.

Treći problem su pretpostavke filozofije. Mlade se filozofe ušuškava uspavankom o bespretpostavnom karakteru filozofskog istraživanja; nasuprot znanostima poput matematike koja navodno svoje temeljne definicije, aksiome i postulate pretpostavlja bez dokazivanja, filozofija odlazi iza tih pretpostavki i traži od njih, kao i od sveg ostalog, da joj polože račun. To i nije netočno, imajući u vidu filozofovo zabadaње nosa u svaku rupu na koju naiđe. No, stoji li tvrdnja da filozofija i pretpostavke koje bi se njoj samoj nadavale također sagledava sa svih strana, mjeri i važe dok ne zadovolje njene vlastite rigorozne kriterije? Možemo reći da pokušava, jer do dana današnjeg nismo uspjeli od nje dobiti ni jednu jedinu apodiktički dokazanu metafizičku tvrdnju (a niže ćemo zastati kraj jedne koja se nudi kao kandidat). Nevezano uz njen uspjeh pri tretiranju vlastitih (samoproglšenih) osnovnih pojmova, možemo reći da u svakom trenutku postoji određen skup pretpostavki, bilo svjesnih/nesvjesnih vjerovanja (barem formalnih uvjeta istraživanja, poput vjerovanja u realan status problema i mogućnost njihovih rješavanja ili u kontinuitet i pretpostavljenje teorijske filozofije praktičkoj – što generira vlastite paradokse jer iako se uzima da istine koje nam daje teorijski rad daje odredbene razloge za prakse, ustvari jednako toliko možemo reći da praktični stavovi i uvjetovanost praktičnim kontekstom otvaraju i određuju naše teorijske horizonte), bilo biološki uvjetovanih stanja, koja stoje u temelju svakom daljnjem ispitivanju, jer posao razuma analogan je poslu krojača koji uzima mjere za odijelo: da bi mogao sašiti hlače po mjeri, mora imati par nog koje mi služe kao referentna građa mjerenja. Razum nije nikakva mistificirana instanca koja svojim inherentnim kategorijama putem aprehenzije razdjeljuje iskustvo, on se zasniva na dovoljno razvijenoj neurološkoj sposobnosti da životinjski organizam na donekle jasan i koristan način primjećuje sličnosti i nesličnosti među osjetilnim svojstvima predmetâ, a zatim te razlike pomoću pamćenja i introspekcije, a u najjednostavnijim slučajevima putem same zamjedbe, unosi u fokalno žarište promatranja, prvobitno zbog nalaženja hrane, suočavanja s opasnostima i prolongacije vrste – ukratko preživljavanja – a kasnije su iz toga izvedene sve sublimnije funkcije.

Teorija spoznaje i istine!

Time dolazimo do odgovora na pitanje zašto ne vjerujem u naše (filozofske) pojmove o znanju i istinitosti. Na razini svakodnevnog odnošenja, naša upotreba “znanja” i “istinitosti” ima pretežito kontekstualistički karakter; standardi za pripisivanje znanja i istine variraju s danim kontekstima, a najčešće znanje pripisujemo nekome ukoliko tvrdnja te osobe prolazi performativni test, tj. vjerovanje polučje određeni željeni efekt; o istini često nereflektirano držimo da je na božanski način atribuirana našim vlastitim vjerovanjima, a prema tome i vjerovanjima drugih koja se poklapaju s našima. Međutim, kada postrožimo standarde unutar filozofske diskusije, ispada da malo koje vjerovanje može doseći visinu podignute ljestvice. Problem je tada ili u realnim vjerovanjima ili u našem idealnom pojmu znanja, a meni se čini da su oboje problematični. Zašto?

Za početak pojmovi koje koristimo, kao što je već rečeno, daleko su od toga da budu čak i relativno stalne strukture sa stalnim elementima; poprilično su arbitrarni, subjektivno generirani na temelju pojedinačnih iskustava i predodžbi, i izvučeni iz životnih situacija u kojima označuju nešto što nam se pojavljuje kao predmet interesa i na što smo posredno ili neposredno praktično usmjereni. Njihovo filozofsko “pročišćavanje” najčešće je do sada bilo svirepo nasilje nad konvencionalnim govorom, a “konzekventno domišljanje” je od filozofa do filozofa vodilo bilo ka abnormalno visokim zahtjevima za njihovo ispunjenje, obezvrijeđujući realnost koja ih ne uspijeva doseći (i pritom konstruirajući novu “realnost” koja bi na čvršćim temeljima bila bolji stalak za naše pojmovne trofeje), bilo ka negaciji tog istog pojma u njegovoj suprotnosti, jer bi se uvjeti funkcioniranja pojma okrenuli i postavili njemu samom (sjetimo se samo epskih travestija s pojmom slobode), što bi rezultiralo njegovom besmislenošću i nerazumljivošću (ali na drugoj strani i pobožnim strahopostovanjem pred paradoksalno otkrivenom “tajnom bitka”...).

Specifično, pojam istinitosti, koji je najsmisleniji u svojoj interpretaciji teorijom adekvacije ili korespondencije, savršeno funkcionira unutar subjektivno-psiholoških ili intersubjektivno-društvenih primjera (iako se mogućnost znanja u ovim drugima vuče za istinitošću), no kada ga iz tih okvira transplantiramo u okolinu za koju

nije nastao, primjerice ekstramentalnu, objektivnu realnost i njene kategorije, tada stvari počinju polaziti radikalno ukrivo, jer odrednice koje su dobile smisao i značenje samo unutar našeg ograničenog iskustva pokušavamo hipostazirati u nešto što to iskustvo uvjetuje. Tako pitanje o nezavisnoj supstanciji, ili o ekstramentalnom, objektivnom supstratu iskustva koji perzistira sam o sebi, nema smisla u trenutku kada shvatimo da svaki pojam, koji za nešto takvo imamo, oblikujemo empirijski na osnovu praktičnih (ostenzivnih) društvenih odnosa i perlokutivno-ilkutivnih primjena riječi, prije nego lokutivnih (fokusiranje na koje nam već treba neka uštedena energija i *sholé*). Takva društveno-kontekstualna, a mnogo više i biološka uvjetovanost iskustva ne jamči adekvatnost predožbi i vjerovanja, niti potrebi i njihovog ispunjenja. Naravno da mi i dalje pretpostavljamo, pa i vjerujemo u takav jedan o nama neovisni “vanjski svijet”, pogotovo jer smo se kao organizmi razvili u njemu, ali ne bismo trebali hraniti iluzije o razumljivosti ili mogućnosti znanja o njemu, jer doslovno svaki naš pojam izrasta iz senzualnih temelja i kao takav je krajnje falibilan; čak i naši pojmovi o prostoru, vremenu, brojevima i slično nalaze svoj smisao samo unutar sustava referencije ljudskog promatrača i u odnosu na njega. Zgodna ilustracija naše epistemičke uvjetovanosti i osuđenosti je razlika između stiliziranih vizualnih sučelja desktopa izlazne jedinice računala i realne strojne opreme sačinjene od različitog sklopovlja koja ustvari obavlja računalne funkcije; iz samih naličja i svojstava neke ikonice na radnoj površini ne može inferirati ni na što od realnih hardverskih komponenti koje ih proizvode.

Ali kada bi i živjeli u nekom naivno-realističkom svijetu direktne percepcijske veze među opažanjima i predmetima, u kojem ovaj devastirajuća prepreka ne postoji, imali bismo i dalje previše toga što bi onemogućavalo bilo kakav govor o nečemu “bitnom”, “općem” ili “objektivnom”. Jer svako istraživanje ili analiza fenomena naposljetku se svodi na analizu govora i jezika, pošto samo pomoću njega možemo oblikovati misli o fenomenima⁴, ali pokušavajući logički

⁴ Iako držim da su i raznovrsne predodžbe također misli, ovo je još jedan heuristički princip kojeg sam se ovdje primoran držati jer iako ne-propozicionalno mišljenje obrazuje veliku većinu (barem mojih) misli, ideja njihove analize je još teže ostvariva zbog njihove brzo izmičuće i teško uhvatljive naravi.

razjasniti strukturu naših iskaza ubrzo shvaćamo da je analiza govora virtualno neiscrpna zbog neograničene plastičnosti jezika koji nam dopušta da u njemu vučemo uvijek nove poteze i dubimo uvijek nove kanale u ionako zamršenom značenjskom rasteru koji je toliko isprepleten da najčešće pojedinačni iskazi i njihovi konstituensi vuku svoje značenje iz logičkih, gramatičkih i praktičkih sklopova obuhvatnijih, familijarnih značenjskih cjelinâ. S mogućnošću uvijek novih podjela, novih fokusa i perspektiva koje dobivamo s obzirom na interesna očišta koja zauzimamo i relevantna uporišta na koja se odnosimo. Ako je to pak točno i slijedom toga nema definitivne analize, tj. opisa nekog intencioniranog predmeta, tada nema niti znanja o njemu, a propozicionalno znanje je nužno za naš intersubjektivni i transgeneracijski znanstveni projekt. Zato filozofija nikada neće moći biti “znanstvena”, jer opseg frapiranja za filozofe poklapa se s opsegom mogućnosti zauzimanja jezičkih pozicija, tako da je uvijek otvorena mogućnost za izrastanje novih i dotad neprimijećenih planova problema, koji sa sobom nose vlastitu aksiologiju i argumentativu logiku; zato niti filozofski argumenti nisu apodiktički dokazi (poput onih u formalnim aksiomatiziranim sustavima) i nemaju konkluzivnu snagu – ovisno o usvojenoj poziciji i perspektivnoj niši u koju se filozof ukopa, moguće mu je argumentirati u prilog svemu i ničemu, pa dok je god intuicija, uvjetovana neprebrojivošću pozadinskih procesa, krajnje mjerilo (a bit će to zauvijek) bit će radikalno nesumjerljivih i podjednako neopovrgljivih i nedokazivih gledišta.

Metafizika...

U ovom odsječku želim posvetiti malo pažnje navodnoj najvrijednijoj svojini metafizike – bitku, te njenom fundamentalnom pitanju – kako je moguće da nešto jest; i izvedenije, ima li osim mogućnosti i zbiljnosti bića kao bića mjesta za treću modalnu kategoriju – nužnost?

Za bitak (ili biće kao biće) se, mimo standardne školske litanije o biti bića i participaciji na njemu, jednako često govori da je najopćenitiji, tj. najprazniji pojam koji se može prediciirati nečemu, kao da je predikat “je postojeći” zadnja ljuska logičkih i ne znam kakvih

drugih svojstava i relacija nekog predmeta. Ali je li to zaista tako? Suprotno tome, jednako možemo tvrditi da je mogućnost simboličke reprezentacije, prisustva u svijesti ili imenovanja također najopćenitije svojstvo zajedničko skupu svih predmeta. Ipak, reći će se kako nešto mora prvo biti da bi moglo biti imenovano ili biti spoznato, itd. No, to je samo jedna česta jezična konvencija; mi ustvari najčešće uopće i ne obaziremo o egzistencijalnom statusu nekog predmeta, nego govorimo o njemu kao takvom-i-takvom zbog toga što smo se već na neki način imali prilike upoznati s njim. Govor o “biću po sebi” je jednako nerazumljiv i lišen realnog značenja kao i govor o bilo čemu drugome “po sebi”. Način na koji mi spoznajemo čini nam razumljivom jedino upotrebu riječi “biće” na nešto pojavno (nebitno kako se pojavljuje: senzualno, emotivno, mentalno... itd.), a ono pojavno sapleteno je grubljim i suptilnijim relacijama. Reći stoga da nešto jest, ako nije redundantno, znači najčešće da je to nešto bilo spoznajno dostupno bilo logički obradivo – mimo toga tvrdnja ne može biti interpretirana i pod manjkom značenja implo-dira. Tako dolazimo do prizora sučeljenih ontologije, logike i epistemologije u ringu, kako kroz neograničen broj rundi, nesposobne da se nokautiraju, uzaludno pokušavaju osvojiti naslov filozofijskog prvaka. Nijedna od njih nema primata nad drugom, jer su njihove nerazmirice proizvod nerazumijevanja načina kako mislimo o stvarima. Analiziranje takozvanih čistih ontoloških kategorijâ izvlači na vidjelo niz aporijâ između subjekta i objekta koji, međusobno se ograničavajući, nisu podložni apstrahiranju jednog od drugog ni na jednoj instanci njihovog razmatranja.

Zbog tog manjka autonomije upotrebe pojma bića ili bitka, objelodanjuje se i zabludjelost poslovično najpoznatijeg pitanja metafizike “Kako je moguće da nešto jest, a ne radije ništa?”. Takvo bi pitanje moglo značiti nešto samo kada bi bilo uopće moguće misliti o ničemu (ili rečeno u stilu kolegâ metafizičara koji izvijaju gramatiku izbacivanjem prijedloga u akuzativu, poradi osebujnog ezoterijskog efekta: misliti ništa), tj. barem zamisliti alternativu (npr. izlaženjem iz skupa svih stvari); no svaki put kada mi takvo što pokušamo, naše nas snage (ili bolje rečeno logičke i gramatičke ograde unutar kojih se krećemo) izdaju. Takav rezultat ni u kojem slučaju ne implicira

da je “nešto”, tj. biće, nužno. Jedina relevantna posljedica te spoznaje je naša nemogućnost da u mislima apstrahiramo od svega, u mislima uvijek nešto nužno preostaje. Ali između toga i osiguranosti često sukcesivnoj metafizičarskoj tvrdnji da je “biće nužno” zjapi provalija.

Pogledajmo što nam uopće taj “kamen temeljac” metafizike točno tvrdi: “Nužno je da barem nešto jest” ili “Nemoguće je da barem nešto nije.”; uz ono do sad primijećeno o puko psihološkoj, a ne logičkoj nužnosti/nemogućnosti tih iskaza (jer si subjekt i predikat ne protuslove), može biti rečeno i to da se takvi izkazi ipak mogu uspješno interpretirati prema želji metafizičara, pa rema tome i parafrazirati kao: “Nužno je da nešto postojeće jest postojeće.”, tj. “Nemoguće je da nešto postojeće nije postojeće.”, što čini negacije tih iskaza kontradikcijom dok god se “postojeće” uzima u jednakom smislu i kao stalna oznaka. Ipak, to opet ne rezultira ničime osim prihvaćanjem trivijalnih tautologija koje instanciraju načelo proturječja: $A = A$, tj. $A \neq \sim A$. To pak ne priječi reći da iako je nužno reći da je nešto postojeće dok god za to ima razloga reći da je postojeće, kada to nešto više nema potporu svojih opravdavajućih razloga, njegova negacija nije kontradiktorna. Jer u slučaju negiranja nužnosti Bića, mi ne negiramo nužnost Bića da bude Biće, već negiramo uopće nužnost postojanja pretpostavljenog. Time proizlazi da je navodni najsigurniji stav metafizike – ili tautologija, koja ne govori ništa, ili obično propozicionalno vjerovanje koje još uvijek traži svoje utemeljenje. Sam pojam nužnosti koji se ovdje evocira je pojam jedne relacije, točnije “nužne veze”, pa govor o “apsolutnoj nužnosti” ili “nužnom postojanju” koje ovisi jedino o sebi samom (kao u primjeru ontoloških dokaza) predstavlja obično (možda ipak ne obično, već sofisticirano) brbljanje.

Metafizika, shvaćena kao konstrukcija sustava znanja na pomoću samih pojmova, prestaje biti moguća onog časa kada odustanemo od ideje apriornoga znanja. Ali još je uvijek zato otvorena mogućnost metafizike kao ideje, ukoliko izvršimo jedan pomak od znanstvenog ka umjetničkom tretmanu. Unutar tih okvira metafizika može ponovno cvjetati kroz ljepotu racionalne systemske konstrukcije, uz sve elemente koje takav jedan zahtjev može sadržavati, poput kon-

ciznosti, elegancije, jedinstvene strukturiranosti, ali bez pretenzije za realnom eksplanatornom moći i istinitošću. Tako bi metafizika mogla postati jedna ogledna filozofska vještina par excellence u kojoj bi mislioci jedni pored drugih vježbali svoje umijeće konstrukcije “mora fenomena u kapi pojmova”, nalik antičkim agonskim pjesnicima.

Mogućnost filozofije

Podijelimo li znanje, tj. ono što u najvećoj mjeri može nositi titulu znanja jer je najbliže njegovim zahtjevima na dva ukrštavajuća momenta (a) kvalitete i (b) kvantitete, tada bi pod (a) u slučaju filozofije trebali moći naći neko specifičnu filozofsku kvalitetu koja bi se ticala bilo (a1) predmeta, bilo (a2) metode. No, to ne nalazimo, jer nismo uspjeli ustvrditi koji bi to predmet bio svojstven filozofiji (a nedostupan ostalim načinima spoznavanja), niti koji bi to skup postupaka bio, čak i kad bi pretpostavili predmet. Pod (b) bismo pak mogli govoriti o (b1) intenzitetu i (b2) ekstenzitetu znanja, ali pri razmatranju filozofije, ne uspijevamo pronaći cjelinu znanja o kojoj filozofija govori, pa ni određenih par partikularnih znanja. O intenzitetu filozofskog znanja, koje bi trebalo označavati potpuno sigurno znanje u smislu izvjesnosti, također nemamo što pozitivni za ustvrditi⁵.

Filozof dakle nije u posjedu ni cjelokupnog ni djelomičnog znanja, a kada bi bio dorastao svom pozivu, trebao bi biti. On ipak doskače tome točnom primjedbom o prevelikom diverzitetu i obimu znanja za bilo kojeg pojedinca, pa kaže da se on bavi tek načelima neke vrste (ili cijele) spoznaje ili stvari. Međutim, to ga opet vraća na prethodno, jer poznavanje i točna aplikacija načela iziskuje poznavanje materije, pošto se ona ne postavljaju mmo ili prije konkretnih odredbi. Načela logike uče se učenjem logike, načela medicine učenjem medicine, a načela kvantnog programiranja...

⁵ Ovakav tip dijalektičkog dijeljenja pojma na njegove elemente, toliko popularan među filozofima svih epoha, također je jedan primjer elementa proizvoljnosti za kojeg se često emfatično tvrdi da je nužan ili inherentan pojmu, dok je u zbilji ustvari tek retorički i stilistički zgodan.

itd. Ako kažemo da je filozofovo stremljenje upereno k mudrosti, a mudrost je određeno intelektualno-poželjno stanje koje je moguće steći s obzirom na neki predmet unutar domene te mudrosti, tada za filozofovu mudrost moramo reći da je nepostojeća, jer ako nema njenog predmeta, onda nema ni odnosa prema predmetu. A ako je ideja mudrosti prema kojoj filozof stremi prazna, onda je i stremljenje nepostojeće jer odredbeni razlog ili motiv volje može biti samo neki barem približno poznat sadržaj. Ali ako je filozofija upravo naziv za filozofovu djelatnost stremljenja prema mudrosti i svega što ona uzrokuje – tada ni filozofija ne postoji, jer ne postoji filozofova djelatnost. Ipak, zasigurno ćemo reći da je djelatelj imenovan prema djelatnosti, a ne djelatnost prema djelatelju, npr. kuhar je kuhar jer kuha, a ne obratno; prema tome zaključujemo kako ni filozof s kojim smo kao pretpostavkom počeli naposljetku ne postoji, jer ne postoji djelatnost koja ga određuje. Ovo bi dakle bio nešto duži odgovor na naslov za ovaj skicirani filozofski epitaf: nisam filozof, jer filozofi ne postoje.

Ono što od filozofije ostaje netaknuto je ono što joj je kroz povijest bilo uvijek izvanjsko i priječilo njene bujajuće tendencije – logika. Ironično, Aristotelu je logika bila pretpostavka ili ulaz u filozofiju, a ja ju vidim kao izlaz iz nje. Funkcija logike, kako formalne, tako i neformalne, bila bi ispitivanje kritičko ispitivanje i servisiranje tokova i stavaka pozitivnih znanosti. Oko te aveti nekadašnje filozofije prostire se beskonačan mrak skepticizma, koji nasuprot nemira dvojbe (što se javlja samo dok postoji grčevita želja za fiksnim vjerovanjima), daje određeno “blaženstvo neznanja”. Na pitanje treba li prvo proći kroz faustovsku kalvariju duha ili odmah objeručke prihvatiti skeptičk stav – odgovaram da ne znam, a i ne zanima me. Ako ispitujemo strogo (a dalo bi se pružiti po koji razlog u prilog tome da ispitivanje koje nije strogo niti nije ispitivanje), tada je skepticizam jedini rezultat. Poražavajuć ili ne, to je na svakome da za sebe prosudi. Ali ja u njemu nalazim neku pragmatičku vrijednost, pogotovo kada se unutar njegovog okvira smjesti ograničeno (metafizičko-epistemološki ograničeno) važenje prirodne znanosti, koju promatram otprilike onako kako je Churchill promatrao demokraciju – nešto najgore što nas je zadesilo, ali svejedno

bolje od svega do sada isprobanoga. Mi možemo strogošću metode osigurati sebe od većine pogrešaka i neželjenih kontingencija, ali na kraju, kao i na demokratskim izborima, uvidamo ispravnost (ili poželjnost?) i neispravnost (ili nepoželjnost) demokratski izabranog dužnosnika tek nakon što on zasjedne u fotelju javne službe i počne pokazivati svoje rezultate.

Kratko još samo, kao predupređenje mogućeg prigovora, iz arsenala klasičnih anti-skeptičkih argumenata, koji pita kako mogu poricati znanje iako navodno znam ili barem želim sugerirati istinitost svoje tvrdnje – odgovaram da moja tvrdnja nije tvrdnja kao takva, tj. filozofska tvrdnja o stvarima (što napadam), nego tvrdnja o tim tvrdnjama. Svejedno, reći će se, moraš znati kako stoji sa stvarima da bi tvrdio netočnost tih tvrdnji. Ali jednostavno ne moram, jer ih napadam zbog njihovog izlaženja iz okvira shvatljivog korištenja pojnova. Čak i da svoju taktiku ustrojim drugačije, dovoljno bi mi bilo da vidim kako se stvari čine, jer o tim pojavama govore i filozofi, kojima je s obzirom na njih (pojave) cilj pokazati kako te pojave treba presložiti, dopuniti ili prorijediti – već prema zahtjevima njihovih teorijâ. Ja u globalu ne sumnjam u te pojave i nisam skeptičan sam od sebe prema svijetu, nego tek prema teorijama o svijetu i filozofskim pretenzijama. Ali i da jesam, tada bih dosljedno primjećivanju ireducibilne pluralnosti načina mišljenja o stvarima s kojima dolazimo u dodir, barem sebi s opravdanjem uskratio pravo na filozofiranje, a i to mi je, za moje potrebe, sasvim dovoljno.

Zaključak

Na čemu nas ovo sve ostavlja? Tamo gdje smo oduvijek i bili, ali možda si sada to malo lakše priznamo. Gilbert Ryle jednom je negdje napisao nešto u stilu da se na filozofske probleme ne traže odgovori, nego razrješenja. Ono što se time želi reći je da trebamo locirati jezične i ine obmane radi kojih mislimo da postoje filozofski problemi i putem primjera i analognih praksi primjenjivanja sličnih pojnova prokazati ih kao dislocirane misli. Naši svakodnevni pojmovi su nešto poput logičkih paukova, dok su pojmovi koji se nalaze na filozofskim top listama logičke stonoge. Poanta je razot-

kriti mehanizme nastanka filozofskih problema, što je na psihologiji da utvrdi kao uzroke pokretače potrebe za znanjem koja izlazi iz uporabnih okvira, te kako to da nakon disolucije jednog, na njegovo mjesto najčešće dolazi neki drugi smisaoni okvir u koji se vjeruje najčešće jednakom rigidnošću. Kada se ti procesi utvrde, tada će problemi koji izrastaju putem njih postati nezanimljivi, baš poput magičarskih trikova za koje saznamo objašnjenje. Čitava je filozofija ogroman krkljajući bučkuriš takvih magičarskih trikova i nje neće nestati dok god se ne ugasi vatra pod njom, a to znači dok god joj se ne oduzme njena draž, njen šarm i zavodljivost. Radi se o tome da ih se ona liši i postane dosadnom. Tek kad postane dosadna bit će zaista mrtva, ali taj poduhvat nikada neće moći poduzet filozof, već samo znanstvenik – dio psiholog, a dio vjerojatno psihijatar; dio opet sociolog i povjesničar, a naći će se i ponešto za nekoga tko bi se jednom mogao nazivati dogmologom, unutar šire, deskriptivne, znanosti koja bi se bavila kartografijom različitih ali često ispreplićućih modela mnijenja i vjerovanja.